

терпретаціями. Дані про зразки в тексті каталогу розміщені згідно з розташуванням матеріалів самої колекції, тобто за системою А. Енглера. Це дасть можливість використовувати рецензовану працю як у безпосередній роботі з гербарними зразками колекції, так і дистанційно.

Наприкінці зазначимо: книга С.Г. Коваленко, О.Ю. Бондаренко та Т.В. Васильєвої є свідченням того, що гербарна справа в Одеському національному університеті вийшла на якісно новий рівень. Щоденна технічна праця з упорядкування фондів починає поступатися науковому опрацюванню та

каталогізації матеріалів, що відповідає сучасній світовій тенденції прискорення отримання даних про будь-який зразок з будь-якої колекції. Рецензоване видання має слугувати прикладом і спонукати до роботи кураторів українських гербаріїв, особливо тих колекцій, у фондах яких містяться раритетні матеріали. Сподіваємося, що каталог «Скарби гербарію ОНУ (MSUD). Гербарна колекція Й.К. Пачоського» започаткує публікації, які ознайомлять фахівців, студентів і природодослідників з фондами MSUD — одного з провідних гербаріїв України.

Н.М. ШИЯН

РОЗБУДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОМЕРЕЖІ

Рецензія: Екомережа степової зони України: принципи створення, структура, елементи

Редактори: д-р біол. наук, проф. Д.В. Дубина, Я.І. Мовчан. —

К.: LAT & K, 2013. — 409 с., рис. 11, бібліогр. назв 183.

Рецензована монографія присвячена науковим основам обґрунтування принципів, визначення критеріїв нормативно-правової бази створення схеми екомережі степової зони України.

Екомережа є такою територіальною системою, яка сприяє поліпшенню умов для формування і відновлення довкілля, підвищення природно-ресурсного потенціалу території України, збереження ландшафтного та біологічного різноманіття, місць оселення і зростання цінних видів флори та фауни. Створення Національної екомережі України та її інтеграція у Всеєвропейську екомережу — один із пріоритетних напрямків екологічної політики нашої держави. Цей процес регулюється законами України «Про екологічну мережу України» (№ 1864-IV від 24 червня 2004 р.) та «Про Загальнодержавну програму формування Національної екологічної мережі України на 2000—2015 роки» (№ 1989 від 21 вересня 2000 р.). Екомережа є інтегративною системою, що поєднує існуючі природно-заповідні об'єкти та території з прилеглими ділянками як природної, так і помітно трансформованої рослинності.

Розроблення та втілення концепції екомережі для степової території України є найактуальнішим завданням з огляду на високу фрагментованість зональних природних ландшафтів. Нині близько

© Б.Є. ЯКУБЕНКО, І.П. ГРИГОРЮК, С.Ю. ПОПОВИЧ, 2013

80 % території степової зони — це орні землі, а степова рослинність збереглася переважно лише на схилах балок і річкових долин. Однак фіторізноманітність цієї зони характеризується надзвичайно високою загальною кількістю видів флори та угруповань, значна частина з яких є раритетними. Тому збереження та раціональне використання природних ландшафтів Степу — першочергове завдання ботанічної спільноти.

Рецензована книга, котра є результатом багаторічної співпраці колективу науковців відділу геоботаніки Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного НАН України, Херсонського державного університету, Дунайського біосферного заповідника НАН України і Національного авіаційного університету, містить вступ, перелік умовних позначень і скорочень, шість розділів, післямову, список літературних джерел, алфавітні покажчики латинських назв видів, формацій і асоціацій, згаданих у тексті, переліки ключових територій та екокоридорів міжнародного, національного й регіонального рівнів.

У «Вступі» акцентується, що одним із головних чинників, які перешкоджають процесу формування біосфери, є фрагментація рослинного покриву, що зумовлює збіднення генофонду, порушення кругообігу речовин і потоку енергії, руйнування конкурентних відносин, ланцюгів

обміну тощо. Це призводить до втрати перспектив збалансованого розвитку й навіть самого існування нації, оскільки різноманіття біосистем визначає стан усіх основних ланок матеріальної і соціальної сфер буття людини та її здоров'я. На сучасному етапі розвитку цивілізації в умовах глобальних змін довкілля основним механізмом збереження та раціонального природокористування має бути Всеєвропейська стратегія збереження біо- та ландшафтної різноманітності, в основу якої покладена ідея створення Всеєвропейської екомережі.

У перших трьох розділах рецензованої праці наведені та проаналізовані теоретичні засади створення екомережі степової зони України. У першому розділі — «Екомережа як системний інструмент збереження біорізноманітності степової зони» — стисло подано історичний нарис розвитку природоохоронних ідей щодо степової зони України, з'ясовано основні загрози степовим екосистемам, проаналізовано національний досвід формування екомережі, показано значення екомережі для збереження біорізноманітності Степу з позицій системного підходу в контексті Стратегічної довкільної оцінки. Детально охарактеризовано напрямки реалізації формування екомережі в Степу як на популяційно-видовому, так і екосистемному рівнях. У другому розділі — «Мета, завдання та принципи створення екомережі степової зони України» — підкреслюється, що ця екомережа є складовою Національної та Всеєвропейської зон, тому їхні основні завдання мають збігатися. Виокремлені головні з них, від виконання яких залежить ефективність розбудови екомережі та управління її структурними елементами, а також базові принципи її створення. У третьому розділі — «Структура екомережі степової зони та критерії відбору її елементів» — розкрито зміст понять «ключова територія», «екокоридор (сполучна територія)», «буферна територія», «відновлювальна (відновлювана) територія»; висвітлено методологічні аспекти створення зведеної схеми екомережі степової зони України та подано перелік її структурних елементів.

Найбільшим за обсягом є четвертий розділ — «Характеристика елементів екомережі степової зони України», в якому детально, за однією схемою, охарактеризовано структурні елементи розробленої екомережі. Для кожної ключової території, з-поміж яких три мають міжнародний рівень,

24 — національний і 38 — регіональний, вказано географічне розміщення (включаючи координати центру території і її місце в системі геоботанічного та фізико-географічного районування), площу, висоту над рівнем моря, фізико-географічні умови (геологія й геоморфологія, клімат, гідрологія, типи ґрунтів), наведено характеристику рослинності, кількість раритетних видів й угруповань, чинники негативного впливу на стани біорізноманітності та існуючої охорони, а також пропозиції стосовно впровадження нових форм охорони, критерії, за якими територію потрібно включити до складу екомережі, й літературні джерела, що містять певну інформацію про фіторізноманітність даної території. Для кожного екокоридору (з них чотири мають міжнародне, чотири — національне і 21 — регіональне значення) подано аналогічну інформацію про географічне розміщення, зв'язок із ключовими територіями, площу, фізико-географічні умови, рослинний покрив, природоохоронні компоненти і загрози фіторізноманітності. Книга ілюстрована десятьма картосхемами окремих адміністративних областей, на яких показано розташування основних територій та екокоридорів у межах певної області. Крім цього, вміщена кольорова схема екомережі степової зони України, на якій зображено названі елементи екомережі та відновлювані території. Останні є надзвичайно важливими для подальшого розвитку проєктованої екомережі. Досі в літературі їм приділялося недостатньо уваги.

У п'ятому розділі — «Раритетний фітоценофонд екомережі степової зони України» — узагальнено інформацію про раритетну фітокомпоненту рослинності. На основі комплексної фітосозологічної оцінки виділено 312 асоціацій, що належать до 47 формацій і шести типів рослинності. Раритетний фітоценофонд проаналізований за типом асоційованості домінуючих видів в угрупованні, а також за аутофітосозологічною та ботаніко-географічною значущістю.

У шостому розділі — «Відновлення степу шляхом створення екомережі, лісосмуг та степових ділянок (концептуальні підходи і методичні рекомендації щодо агросфери степової зони)» — автори розкривають важливість створення лісосмуг у степовій зоні та обґрунтовують необхідність запровадження методу агростепу як одного із заходів відновлення природної рослинності.

Завершує книгу «Післямова», в якій підбиваються підсумки виконаної роботи і висвітлюються актуальні завдання в аспекті практичної реалізації екомережі та перспектив її розбудови. Автори звертають увагу на зміну підходів до організації виробництва і природокористування. Інструментами такої зміни можуть стати стратегічна довгільна оцінка і стратегія інтегрованого управління земельними, водними та живими ресурсами, які дійсно організовують їхнє збереження на засадах невиснажливого, екологічно збалансованого розвитку.

Окрім того, в монографії наведено також покажчики латинських назв видів рослин і синтаксонів рангу формацій та асоціацій, переліки елементів екомережі. Водночас для обговорення в ній вміщено також розділ «Порядок проведення стратегічної довгільної (екологічної) оцінки законопроектів та інших нормативно-правових актів України». Він розроблений на виконання Закону України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період

до 2020 року» (№2818-17 від 21 грудня 2010 р.). Цей «Порядок» визначає послідовність проведення та сфери охоплення стратегічною довгільною оцінкою державної політики, планів і програм національного, регіонального й місцевого рівнів і зацікавить усіх, хто займається питаннями охорони довкілля та невиснажливого природокористування.

Монографія є надзвичайно важливим кроком для втілення в життя ідеї Всеєвропейської екомережі, вагомою передумовою для активізації локальних ботанічних досліджень, а також гідним прикладом для розроблення регіональних екомереж в інших природних зонах України. Книга має важливе наукове і практичне значення для підготовки екологів, біологів і географів. Вона буде корисною для науковців, зокрема екологів, фахівців, які працюють у природоохоронних установах, сільському і лісовому господарствах, викладачів і студентів ВНЗ, коледжів, гімназій, ліцеїв, учителів середніх загальноосвітніх шкіл.

Б.Є. ЯКУБЕНКО, І.П. ГРИГОРЮК, С.Ю. ПОПОВИЧ

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОПУЛЯЦІЙ РІДКІСНИХ ВИДІВ РОСЛИН

Рецензія: Ю.А. Злобин, В.Г. Скляр, А.А. Клименко. Популяции редких видов растений: теоретические основы и методика изучения. — Сумы: Университетская книга, 2013. — 439 с.

Проблема втрати біорізноманіття є однією з визначальних в екологічній науці, сталому існуванню біосфери і цивілізації загалом. Відповідно до структурної організації біосфери вирізняють два основних взаємопов'язаних механізми її гомогенізації — біотичні інвазії та втрата рідкісних видів біоти.

І якщо вчені-біологи ХХ ст. вивчали механізми стабільного існування популяцій, виявляли конкретні передумови, які спричинюють вимирання окремих видів, — як частини загальної проблеми зменшення біорізноманіття у біосфері, то на початку ХХІ ст., з легкої руки В.Є. Флінта, науковців переорієнтували на дослідження патологічних процесів у популяціях, пов'язаних зі станом навколишнього середовища, тенденцій його змін на глобальному та регіональному рівнях.

Наразі велике занепокоєння дослідників викликають процеси вимирання окремих видів рослин, що є глобальною проблемою, яка матиме серйозні

© О.В. ЛУКАШ, В.П. КОЛОМІЙЧУК, 2013

наслідки для функціонування біосфери. Тому збереження рідкісних видів та запобігання їхньому зникненню є одним з основних завдань ботаніків й екологів у світовому вимірі.

Відомо, що в дослідженні рідкісних флористичних таксонів найактуальнішим є популяційний рівень, адже будь-який вид існує в природі у вигляді локальної популяції. Тому вивчення раритетних видів рослин на популяційному рівні є найбільш результативним.

Саме цим нагальним проблемам дослідження популяцій видів рослин присвячена нова книга колективу сумських ботаніків під керівництвом Заслуженого діяча науки і техніки України, д-ра біол. наук, проф. Ю.А. Злобіна — «Популяции редких видов растений: теоретические основы и методика изучения».

Книга має статус наукової монографії і складається зі вступу, тринадцяти основних розділів, у яких подано характеристику рідкісних видів, післямови, переліку літературних джерел та додатків.